

redaktörens notiser – och reflektioner

Det här numret har temat ”geografiämnets identitet”. Identitetsproblemet i geografi är väl känt sedan länge, omdiskuterat och ofta fylld av förutfattade meningar och stereotyper. Jag brukar i samband med introduktionsföreläsningarna för nybörjarna på Geografiprogrammet och för de blivande ämneslärarna säga – om ni efter utbildningen säger ”Åh, jag tycker geografi är så roligt, det handlar om allt mellan himmel och jord ... , eller ”Åh, jag förstår fortfarande inte vad geografi är ...” då har vi misslyckats med vår geografiutbildning! Problemet att nå ut med en karakterisering och att avgränsa ämnet leder inte sällan till problem att konkret marknadsföra vad geografi står för, vad *skolämnet* är och vad geografer som profession kan arbeta med i *arbetslivet*. Vidare finns ett internt problem (?) att definiera *ämnet som vetenskap*, ”vad kännetecknar en naturgeografisk forskning ... , en kulturgeografisk forskning ... eller vad kännetecknar *en sammanhållen geografisk forskning* ...? Och *vem* utför geografisk forskning, vilken bakgrund har man? Är man bekant med ämnets idéhistoria och förstår betydelsen av Kant, Alexander von Humboldt, Ritter, Sauer etc? Problem finns även i att ämnet som vetenskap och ämnesdidaktisk forskning står rätt långt från skolämnet. Och ibland finns en kontrovers mellan skolan, högskolan och politiker vad ämnet borde vara och syfta till, som exempelvis vid införandet av nya kursplanen i geografi 2011. Detta nummer av Geografiska notiser syftar till att söka lyfta frågan om geografiämnets identitet och om geografins egenskaper som ämne.

Här genom att olika författare ger sin syn på identitetsproblematiken utifrån sina respektive olika infallsvinklar och perspektiv.

Efter att ha läst artiklarna som publiceras i detta nummer kom jag osökt att tänka på en anekdot från skärgården från början av 1900-talet. En lite ”finare” dam från Stockholm var ute i skärgården för första gången och blev skjutsad i båt av Österman. Resan var nog för damen lite äventyrlig och slingrade sig fram bland kobbar och skär på väg ut till Möja. Damen var väl orolig i den ovana miljön på sjön men vill socialisera och frågar Österman ”Vet Österman var alla grunden finns?”. Österman tittar under lugg, suger lite på pipan och väntar en stund med svaret ... ”Nej, men jag vet var dom *inte* finns!”.

Varför kom jag då att tänka på den här anekdoten ...? Är Österman geograf? Jo på ett visst sätt, om man tänker efter, finns det rätt mycket geografi i hans svar! I svaret bor exempelvis *vardagens geografier* om behovet och nödvändigheten att *kunna orientera sig* i sin omvärld utifrån egna behov. Österman är starkt engagerad i sin omvärld, framför allt ur en *nyttosynpunkt* i att förstå sin omvärld och sin egen plats i denna. Han har en erfarenhetsbaserad kunskap att kunna orientera sig i sitt närområde. Han kan förflytta sig i området på bästa sätt och i olika sammanhang utan sjökort, men med en *mental karta!* En inre karta med känsla för platser, namn, lägen, riktningar, väderstreck, avstånd och referenspunkter. I det finns även kunskaper om olika *gränser* i, och för sitt område (region) samt för vad som är *centrum och periferi*. Om man till-

låter sig att fortsätta använda Österman som en metafor för geografi så är det lätt att se att han även har *lokal kunskap att förstå* sin egen levnadsmiljö. Han har utvecklat *systematiska kunskaper om hans förhållande till miljön* och sin skärgårdsvärld. Österman har exempelvis god förmåga att läsa väderet, läser av vindar, fuktighet och lufttryck samt molninformationer och hur de förändras, var de olika fisksorterna finns för bästa fiske kopplat till ett specifikt väder, vattenstånd, strömmar och årstid ..., var bostadshusen ska lokaliseras i bästa *relativa läge* för att undvika fukt från sjön och ge lä för nordanvindarna ..., hur jakt på sjöfågel och säl ska bedrivas utan att populationen beskattas för hårt ..., hur predatorer ska hållas ner för att skydda resurserna i skärgården etc. etc. Han lever i geografin och agerar geografiskt varje dag genom sitt sätt att vara samt har känsla för sitt medansvar för platsens miljö- och levnadsvillkor. Österman har så klart egna provinsiella *termer och begrepp* för att beskriva och förklara alla företeelser i sin omvärld. Idag kan vi vetenskapliggöra det hela och benämner med moderna termer och begrepp att Österman exempelvis har kunskaper om och förstår *ekosystemen och dess ekosystemtjänster* samt hur de bör förvaltas för en lokal *hållbar utveckling*. Ord och begrepp Österman aldrig skulle ta till sig ”ut å fiska i ekosystemen ... nja” men intuitivt skulle han nog förstå betydelsen av begreppen kopplat till sin livsmiljö och levnadsvillkor! Han är traditionsbärare av en empirisk, om än inte vetenskaplig, platsbunden systematisk lokal och regional kunskap om exempelvis platsens resurser, försörjning och försörjningsstrategier. Här finns naturligtvis också i hans levnadsvillkor förhållanden som gäller

makt, ägande och sociala förhållanden som rör exempelvis rätten till fiskevatten, rätten till mark etc. Hans aktiviteter och hur han brukar skärgårdslandskapet och använder resurserna i området är också ett exempel på hur han *konkret fysiskt påverkar och förändrar sitt närområde*. Och hur denna tradition av omvandling av naturlandskapet till ett kulturlandskap utvecklar en *platsbunden relation mellan människa och miljö*, eller mellan kultur och natur om så vill. De platsspecifika förhållandena präglar Östermans känslomässiga band till platsen och hans känsla av *platsidentitet* och *platskänsla* med specifik kultur, socialt sammanhang, seder och bruk, dialekt, samt ekologiska och ekonomiska förhållanden. Dock är det ett misstag att tro att hans värld är begränsat lokal som ett *containerrum*. ”Möja skärgård” *avgränsas* mot andra skärgårdar genom mark- och vattenägande, social organisation och traditioner etc. Och gränserna är såväl skarpt administrativa som mer lösa *identitets- och transitionsgränser i landskapet*. Österman och Möja skärgård är vidare alltid i ett dynamiskt samspel med omgivande regioner och platser i olika former av ekonomiska-, sociala- och ekologiska *relationer som nätverk i ett topologiskt rum utan givna gränser*. När man så här broderar ut Östermans livsmiljö och levnadsvillkor har vi då svarat på vad geografi är? Nej, men vi har en berättelse, en *geografisk berättelse* med specifika rumsliga termer, begrepp och perspektiv. *Men vilken relation finns mellan geografi som berättelsekonst och geografi som analytisk vetenskap?* Kan denna berättelse göras om till ett analyserande skolämne ..., till vetenskap ..., till en profession för arbetslivet ...?

Den stora berättelsen om Östermans

livsmiljö med platsbundna samband mellan natur och kultur kan principiellt transformeras globalt för alla avgränsade unika livsmiljöer oavsett var man lever sitt liv i världen, agrart som urbant etc. Dessa olika livsmiljöer bildar en mosaik av rumsliga skillnader, ett globalt regionalgeografiskt mönster, en *areell differentiering* av jordytan. Ett kalejdoskopiskt mönster av specifika karakteristiska naturmiljöers och kulturmiljöers lokalisering i regioner eller på jorden i allmänhet. Och som i dynamisk interaktion bildar jordens olika geografier som en följd av deras respektive absoluta och relativa lägen – jordytans ansikte om man så vill! ”That’s Geography” skulle kanske en geograf utbrista, med den invigdes självklarhet! Men här ligger rätt mycket av geografiämnets identitetsproblem. Ämnet låter sig inte så där enkelt definieras som ett väl avgränsat konkret, av alla accepterat ämne. Alla vet vad kemi och historia är men vadå ”that’s geography”? Vad är det som skiljer i berättelsen ett kulturgeografiskt perspektiv från en etnologs, en historikers eller statsvetares? Vad är det som skiljer en naturgeografs perspektiv från en biologs, en geologs eller en meteorologs? Svaret kanske ligger i att frågan är fel ställd! Det kanske inte är ämnets gränsområden som är intressanta utan istället *vad som är ämnets centrala kärna!* Går det att definiera vilka kunskaper och förmågor man ska ha för att så bra som möjligt kunna identifiera, tolka och förstå jordytans geografiska mönster i olika skala? Och förklara det inbördes samspellet mellan dessa mönster, ställa geografiska frågor om förutsättningar för levnadsvillkoren i olika delar av världen? En utbildad geograf har (borde ha) förmåga att utifrån en given *rumslig frågeställning kunna integrera och*

selektera kunskaper från olika discipliner som är relevanta för att ”avkoda” en given problematiserad rumsrig komplex mönsterstruktur på jorden. Att utifrån en given frågeställning, exempelvis frågor om vattenresurser på en plats kunna kombinera etnologisk, statsvetenskap och historisk kunskap med geologi, hydrologi och meteorologi för att söka klargöra vilka systematiska kunskaper och interagerande system som är av betydelse för just den platsens livsmiljö med avseende på tillgängliga dricksvattenresurser. Vi kanske här närmar oss ett synsätt på ämnet i ett ”helikopterperspektiv” som ett specifikt ämne som i *den klassiska synstraditionen* studerar hur olika naturgivna system samspelar i tid och rum med människans handlingar, verksamheter, intentioner och behov. Och hur dessa samspel kan identifieras, tolkas och analyseras inom avgränsade givna geografiska områden på jorden. Geografer kanske inte här i första hand ska söka allmängiltiga teorier utan mer utveckla *förklaringsmodeller* som bygger på systemanalys och *geospatialt tänkande*. Geografi i betydelsen att söka förstå vår omvärld som en föränderlig helhet, nära och långt bort – är svårt. Vi kan ha uppfattning om vår omvärld som är personlig och betingad av var vi bor ”somewhere”, av ekologiska, socioekonomiska och kulturella faktorer. Eller en uppfattning om världen som helhet ”everywhere. *Kan vi då förstå hela jorden?* Ja faktiskt om vi delar upp jorden i olika regioner och släpper tanken att något förändras globalt utan föränderligheten och dess konsekvenser sker rumsligt lokalt och *regionalt*. En ”global uppvärmning” är inte ett mått på hur vår omvärld förändras. Klimatet och klimatets förändring sker – lokalt och regionalt på jorden!

Modern geografi av idag möter framtidens samhällsfrågor. Geografi har förklaringsmodeller, tekniker och metoder att möta epokfrågor typ klimatförändring och pandemier och dess konsekvenser som ligger i gränssnittet naturvetenskap och samhällsvetenskap. Geografiämnet har utvecklats språngartat på relativt kort tid genom *metodutveckling av digital teknik*. *Den digitala revolutionen har gett ämnet* tekniker och metoder i form av fjärranalys med hjälp av bilder och digitala data från satelliter som i detalj täcker hela världen i mikroskala, utveckling av kraftfulla analys- och visualiseringsmetoder som Geografiska informationssystem (GIS). Vidare nya metoder att hantera lägesbundna data och komplexa samband i natur och samhälle med hjälp av geografisk systemanalys (Casual Lop Diagram), digital kartografi och positionering med GPS.

Tillgången till geografisk information, *geodata*, har ökat explosionsartat genom utveckling av en enorm mängd öppna databaser med rumsliga platsbundna data. I Sverige finns stora databaser med geografisk information på kommuner, Länsstyrelser, Lantmäteriet, Naturvårdsverket, Sveriges Geologiska Undersökning, SCB etc. etc. Internationellt har EU fantastiskt stora och detaljerade databaser för miljö, samhälle, kultur etc. Vidare på global nivå med databaser hos FN:s olika byråer, NASA, etc. Utvecklingen och tillgången av denna geografiska information har lett till helt nya möjligheter till rumsliga analyser och att geografer nu utvecklar nya kunskapsområden. Geografisk metodforskning har fått allt större fokus på konkreta problem som ligger i gränssnittet natur, samhälle och kultur. Ur detta växer det fram specifika forsk-

ningsgrenar med koppling till frågor om *hållbar utveckling* som medicinsk geografi/hälsans geografi, politisk ekologi, feministisk geografi, hållbara städer, ekosystemtjänster, etc. *MEN hur många forskare idag titulerar och presenterar sig som "geograf" och att forskningen är geografi?* Man kanske hellre presenterar sig utifrån sin inriktning som samhällsplanerare, genusforskare, klimatexpert, hydrolog etc. Det kanske blir enklare så, och då undvika att missförstås som den vanliga uppfattningen att geografi görs av lärare i grundskolan, typ om kartor, Svenska landskap och namngeografi, man kanske inte vill eller orkar möta djupt rotade förutfattade meningar och stereotyper?

Geografiämnets identitetsproblem – som skolämne, som vetenskap och allmänhetens uppfattning av ämnet är sett i ett internationellt perspektiv stort. Delvis är det självförvällat! Under första hälften av 1900-talet fanns det goda försök att ämnesteoretiskt integrera "natur och kultur". Dock kom den ambitionen att överges under andra hälften av 1900-talet och ämnet delades i två självständiga vetenskaper samt även en uppdelning av respektive ämnesdel i än mindre delområden. Vi har inom den geografiska forskningen sen 1950-talet en dikotomi i uppdelningen av ämnet i naturgeografi (naturvetenskap) respektive kulturgeografi (samhällsvetenskap). Den geografiska forskningen har vidare som sagt i stort kännetecknats av stuprörsforskning med relativt smala och begränsade frågeställningar och inte forskning typ "tavrännor" med stort inslag av multidisciplinär forskning. Dock kan vi nu på lärosätena se en något mer ökad integrering mellan naturgeografi och kulturgeografi till *det samlade ämnet geografi* – det som bör-

jat kallas för *hybridgeografi*, ett specifikt kunskapsområde som är frukten av sammanslagning av två olika vetenskapliga kulturer, något som är relativt unikt i forskarvärlden men allt mer efterfrågat i samhället. Vidare inom ämnet övergett (?) begreppet ”tvärvetenskapligt” för att mer se ämnet som ”mångvetenskapligt”. ”Tvärvetenskap” ger en för ämnet missvisande bild av att man integrerar olika vetenskaper till en enda sammanfattande helhetsbedömning. ”Mångvetenskap” innebär att man i den geografiska analysen inte integrerar utan låter de olika vetenskaperna som är relevanta för en given frågeställning belysa olika aspekter och kunskaper för frågeställningen som i sig är av vikt för analysen och slutsatser. Den *geografiska syntesträdningen* innebär här att utifrån olika geografiska perspektiv foga samman en mångfald vetenskaper till utifrån frågeställningen relevanta sammanhang och delar av helheter. Den moderna geografin, ”hybridgeografi” får allt större betydelse och intresse i samhället just för metodologiska förmågan att kombinera naturvetenskap med samhällsvetenskap och humaniora i studier av samband och beroenden mellan människa, samhälle och natur. Hybridgeografer med högre utbildning från våra högskolor anställs också alltmer på företag och organisationer som arbetar med samhällsplanering. Vi ser hur geografer med professionsutbildning i det samlade ämnet geografi får jobb på SWECO, MSB, ESRI etc.

Det blir allt mer tydligt att dagens och morgondagens samhällsproblem kräver förmåga till helhetsperspektiv och mångvetenskapliga ansatser. Exempelvis vad gäller planering att möta risker, hot, anpassning och möjligheter kopplat till frågor om kli-

matförändring regionalt och pandemier som covid -19 nationellt. En god hållbar samhällsutveckling och planering måste bygga på kunskaper om hur olika naturgivna- och antropogena system samverkar eller motverkar i olika skala och i olika delar av världen över tid. Frågor om konsekvenser av dessa förändringar lokalt och regionalt är mycket komplexa och innefattar kopplingar och samband mellan en rad olika aktörer, processer och företeelser. Idag används ofta begreppet ”Wicked problems” – vilda problem för just denna typ av komplexa problem av betydelse för människans levnadsvillkor. Ödesfrågor som kommer forma framtidens levnadsvillkor, arbetsliv och frågor om ekologiskt, socialt och ekonomisk hållbara investeringar och utveckling.

Forskningen har sedan länge, säg från 2004 (tsunamin) visat på det faktum att vi har att möta *en allt mer och snabbare föränderlig värld*, och en dramatisk och på många sätt omvälvande framtid. Medvetenheten om begränsade naturresurser, planetära gränser, hot mot biologisk mångfald, ojämlikhet och ohälsa samt ökande medvetenhet om det *sårbara samhället* har nu fått stort genomslag på alla nivåer. Diskussionen om den ”globala uppvärmningen” erfarenheterna av covid -19 pandemin har fått en allt större påverkan på politiken i olika sammanhang, i samhällsplanering samt i näringslivet. Geografi som en problematiserande vetenskap med omfattande resurser i form av digitala tekniker att identifiera, behandla och analysera stora mängder rumsliga data gör ämnet i hög grad lämpligt som en central aktör i samhället för att bidra till en insikt i dessa ”wicked problems” och en hållbar utveckling. *Men är ämnets otydlighet och bredd samt att det fransar ut i kan-*

ten till andra ämnen en belastning för identitetsskapandet? Problem för att man som forskare ska titulera sig och identifiera sig som geograf? Arbetslivet söker inte en geograf utan typ en ”GIS-expert”, ”klimatexpert”, ”sammansplanerare”. Vidare att ämnet som vetenskap har svårt att transformeras till ett skolämne av betydelse i skolan? Syftet med geografi i skolan i kursplanen 2011 har intentionen att söka minska klyftan mellan skolämnet och ämnet som vetenskap och söka exemplifiera ämnet om profession. Kursplanen är uppbyggd utifrån fyra delsyften: *geografi som vetenskap med värdefrågor; geografi för hållbar utveckling; geografi som vardagskunskap; geografi för att förstå sig själv*. Här finns möjlighet att sammanföra ämnet som vetenskap med skolämnet. Utbildningen har potential, i den bästa av världar(!), för vidare studier och ett arbetsliv som geograf. Och inte minst, ämnet utmanar personli-

gen att förstå sig själv och ge grund för god medborgarbildning. Detta kräver dock samarbete mellan högre utbildning, och ämnesdidaktisk forskning samt en kompetent geografundervisning som präglas av insikter och lojalitet med de mål för undervisningen som uttalats i de officiella styrdokumenterna. Vidare sist men inte minst fler lärare som är utbildade till att undervisa i ämnet. Men det kanske är för svårt att få ihop ekvationen med alla dess variabler och funktioner? Avslutningsvis kom jag och tänka på en anekdot (osann, men bra!) att *Einstein ville bli geograf* när han var ung men insåg att det var för svårt och istället blev kärnfysiker – kanske ligger något i det ... Men Österman han hade full koll på sin omvärld, och visste vad saker och ting är och var de finns och varför just där samt – var de inte finns!

God läsning!
Redaktören